“MES FJALËS, DIPLOMACISË DHE KUJTESËS HISTORIKE”

“MES FJALËS, DIPLOMACISË DHE KUJTESËS HISTORIKE”

INTERVISTË ME MAL BERISHËN:

Marrë nga Revista “HEJZA”

1. *Hyrje*: Mbi fatin dhe vijën që përshkon jetën

Jeta e secilit prej nesh ka një linjë të brendshme, një fije të padukshme që herë duket si zbulesë, herë si barrë, herë si dhuratë e pamerituar. Por ka njerëz, si ju, te të cilët kjo fije duket si një tel i tërhequr midis historisë së një kombi dhe fatit personal, një tel i ngarkuar me përgjegjësi, kujtesë, dhe shpresë. Kur shikoni pas sot, si e shihni atë vijë të brendshme që ka orientuar jetën tuaj, ishte fat, zgjedhje, domosdoshmëri historike apo një kombinim i të gjithave?

Mal Berisha: Ju faleminderit me mirënjohje për ftesën dhe për hapësirën që më jepni në revistën tuaj. E konsideroj nder dhe privilegj.
Më lejoni të theksoj se pyetja juaj ka një karakter thellësisht filozofik. Për këtë arsye, do të përpiqem t’i përgjigjem me të njëjtin nivel

reflektimi dhe rigoroziteti intelektual me të cilin më është parashtruar prej jush.

Kur njeriu ndalet për të soditur kohën e shkuar, ai arrin të kuptojp se jeta nuk shpaloset sipas një vije të drejtë e të paracaktuar, por ndjek një rend të brendshëm, të përbërë nga përsosja e pandërprerë, kthesat, ndërprerjet, pengesat dhe rikthimet. Kjo vijë e “padukshme”, që përshkon ecurinë tonë, nuk na bëhet menjëherë e njohur. Ajo zbulohet vetëm në retrospektivë, kur ngjarjet që dikur dukeshin të rastësishme marrin kuptim dhe domethënie brenda një tërësie më të gjerë kohore dhe hapsinore.

Për mua, kjo vijë është shfaqur si një ndërthurje e pashkëputshme mes fatit, zgjedhjes dhe domosdoshmërisë historike. Fati më ka vënë përballë rrethanave që jo gjithmonë kanë qenë fryt i vullnetit tim, por që, sipas rendit të gjërave të kohës, më janë dhënë për t’u përballur me to. Zgjedhjet, nga ana tjetër, rrallëherë kanë qenë shprehje e një lirie absolute.

Më së shpeshti ato kanë qenë ushtrim i detyrës morale, përgjigje e arsyes ndaj asaj që kërkonte momenti, një 'po' ose 'jo' e thënë jo sipas dëshirës, por sipas asaj që duhej bërë. Siç thotë Mark Aurelius, "Njeriu nuk e zgjedh gjithmonë rolin që i jepet, por ai duhet ta luajë atë me dinjitet, maturi dhe përkushtim."

Vetëm sot e kuptoj se fati, zgjedhja dhe historia nuk kanë vepruar veçmas, por janë gërshetuar në një bosht të vetëm. Aty ku fati hapte një derë, zgjedhja vendoste nëse do ta kaloja atë prag dere. Aty ku koha impononte drejtimin, detyra ime ishte të ruaja integritetin moral dhe ndërgjegjen. Jeta, kështu, nuk është as rastësi e verbër, as projekt i ftohtë, por një ndërthurje e vazhdueshme mes asaj që na jepet dhe asaj që marrim përsipër.

1.1 A mendoni se kuptimi i jetës shfaqet vetëm kur kthehemi pas për ta parë, apo njeriu mund ta ndjejë vijën e fatit edhe ndërsa ecën mbi të?

Mal Berisha: Mendoj se kuptimi i jetës nuk na jepet kurrë i plotë në një çast të vetëm. Ai shpaloset në dy kohë: Në kohën ku jetojmë, pra në të tashmen dhe në kohën kur kthehemi pas për të reflektuar.

Gjatë rrugës, njeriu më tepër ndien sesa kupton. Është një ndjesi e brendshme, pothuajse instinktive, që e orienton përpara dhe i jep njeriut bindjen se hapat nuk janë krejt të rastësishëm.

Shpesh ecim mbi një trase të padukshme, të udhëhequr nga një thirrje e heshtur e brendshme. Ky është fati, jo si forcë e verbër, por si prirje që formëson zgjedhjet tona edhe përmes pengesave. Kuptimi i plotë i kësaj vije, megjithatë, zbulohet vetëm me distancën e kohës: Kur ecim shohim vetëm hapin e radhës, por kur kthehemi pas shohim krejt shtegun e përshkuar.

Siç thotë një sentencë e vjetër stoike, *"Natyra e tregon rrugën, por vetëm koha ia jep kuptimin."* Në këtë dialog të heshtur mes së tashmes dhe së shkuarës, mes përjetimit dhe reflektimit, lind ajo që ne e quajmë kuptim të vetë jetës.

1.2 A ka pasur një moment kur keni ndier se jeta ju testoi me diçka që nuk ishte përmasë e një njeriu, por e një brezi të tërë?

Mal Berisha: Nuk e kam parë kurrë veten si lider apo prijës. Kam qenë thjesht një individ që ka bërë pjesën e vet në rrethanat ku e vendosi koha. Megjithatë, ka pasur momente që nuk i

përkisnin vetëm jetës sime personale, por peshës që mbarti një brez i tërë.
U rrita në një kohë kur frika dhe heshtja ishin pjesë e përditshmërisë, dhe të mos pajtoheshe me to ishte më shumë se një zgjedhje individuale. Ajo do të ishte një provë morale e përbashkët. Më vonë, në shërbimin diplomatik, kjo përgjegjësi mori formën e përfaqësimit të shtetit dhe kombit tim, dhe të dëshmisë historike.
Në këtë kuptim, nuk kam bërë tjetër veçse kam bashkëudhëtuar me historinë e vendit tim, si një zë në mes të shumë zërave. Janë disa sprova, që vërtet, nuk i zgjedh vetë njeriu. Ato i sjell koha dhe i ndan me brezin e vet.
Seneka thotë: “Nuk jemi ne ata që zgjedhim rolet, çështja është a dimë ta luajmë mirë rolin që na jepet.”
Unë besoj se rolin që më është dhënë për ta luajtur në të mirë të Shqipërisë, Kosovës dhe shqiptarisë e kam luajtur me ndershmëri dhe dinjitet, deri në çastin kur e kam ndjerë se “regjisori” po më caktonte një “rol” që unë nuk duhej ta luaja. Në atë moment kam dalë menjëherë nga “roli”.

1.3 Nëse do të duhej ta përshkruanit jetën tuaj me një metaforë gjeografike: lumë, mal, det, tokë - cila do të ishte ajo dhe pse?

Mal Berisha: Emri im është Mal dhe kam lindur përballë një mali madhështor. Ndoshta nuk është rastësi që, kur flas në gjuhën e metaforës, e shoh veten të lidhur natyrshëm me peizazhin e Malit të Shkëlzenit. Do ta përfytyroja jetën time si një shkëmb të vogël, i cili qëndron pranë një Valbone të Kaltër.
Në këtë bashkëjetesë mes Malit dhe Lumit e gjej veten të qëndrueshëm në parime, por edhe i

gatshëm të eci me kohën, pa e humbur kurrë fillesën prej nga vij.

2. DIPLOMACIA SI ART I TË PADUKSHMES

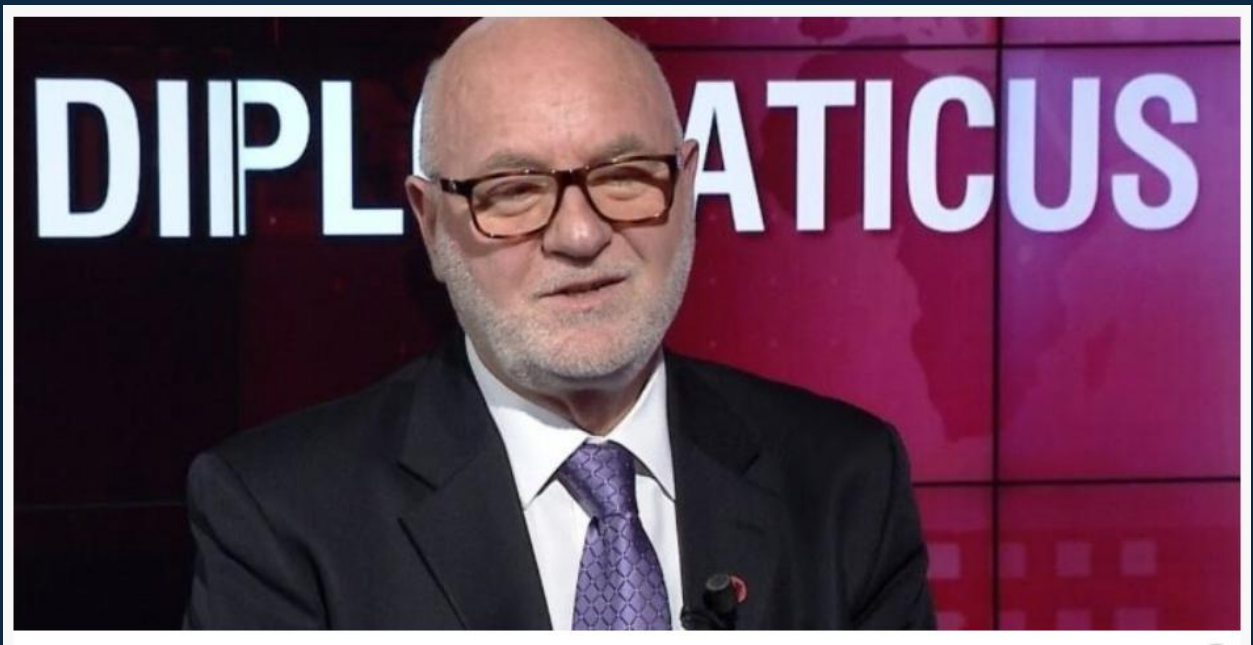

Diplomacia, në thelb, është një fushë ku rezultati shpesh ndodh larg syve të botës, në një hapësirë të heshtur ku fjalët kanë peshën e gurëve, por duhet të bien me lehtësinë e pendëve. Puna juaj shpesh ka qenë pikërisht në këtë zonë të ndritshme të hijeve, në atë diplomaci ku historia e madhe fillon me nuanca të vogla. A ka pasur një moment të vetëm, një takim, një fjali, ku e keni ndier se diplomacia nuk është profesion, por një gjendje shpirtërore?

Mal Berisha: Po. Ka çaste kur diplomacia pushon së qeni profesion dhe shndërrohet në gjendje shpirtërore, kur një fjali e thënë me maturi mjafton për të ruajtur ekuilibrin. Siç shprehej Metterniku, *"Diplomacia është arti i të mundshmes"*. Pikërisht në këtë kufi të brishtë mes fjalës dhe heshtjes, ajo bëhet ushtrim vetëpërmbajtjeje dhe përgjegjësie morale, ku fjalët peshohen jo vetëm për kuptimin e tyre, por edhe për pasojat që mbartin. Në këtë hapësirë të heshtur mes asaj që thuhet dhe asaj që lihet të nënkuptohet, diplomacia lë pas zhurmën dhe shndërrohet në një përpjekje të qetë për të ndërtuar mirëkuptim pa zhurmë e pa bujë.

2.1 A ka një rregull të pashkruar të diplomacisë që e keni mësuar vetëm përmes përjetimit, e jo nga librat?

Mal Berisha: Po. Rregulli më i rëndësishëm, i pashkruar, është ky:
"*Asgjë nuk duhet t'i shpëtojë syrit dhe veshit të diplomatit shqiptar".*
Në diplomaci, njerëzit nuk mbajnë mend gjithmonë se çfarë u the, por se si i bëre të ndjeheshin! Sepse marrëdhëniet ndërtohen po

aq mbi respektin dhe ndjeshmërinë, sa edhe mbi faktet dhe argumentet.
Ky është një mësim që nuk gjendet në libra. Ai fitohet përmes përjetimit dhe lidhet ngushtë me atë që tradita jonë e quan "*prajtje*" "*urtësi*", në odën e burrave shqiptar. Ajo është aftësia dhe durimi për të dëgjuar me vëmendje, për t'i dhënë tjetrit hapësirë të shprehet dhe për t'iu përgjigjur me urtësi e zgjuarsi, jo me nxitim. Pikërisht aty, në këtë kulturë të dëgjimit dhe të masës në fjalë, formohet thelbi i diplomacisë së vërtetë shqiptare, sado popullore të duket ajo.

1991
FOTO RRELI©

2.2 Shpesh thoni se diplomacia ndërtohet mbi tolerancën dhe durimin. Cila ka qenë situata më e ndërlikuar ku durimi juaj u vu në provë ekstreme?

Mal Berisha: Një nga situatat më të ndërlikuara, ku durimi dhe maturia u vunë seriozisht në provë, lidhet me një periudhë tensioni të lartë rajonal, kur ekzistonte shqetësimi real për cenimin e integritetit territorial të Shqipërisë në jug të vendit, në mars të vitit 1997.
Në atë kontekst, angazhimi im diplomatik, si Kryekonsull i Shqipërisë në Stamboll, u përqendrua në komunikimin e vazhdueshëm, të drejtpërdrejtë dhe bindës me autoritetet më të larta politike dhe ushtarake të Turqisë së asaj kohe, përfshirë administratën e drejtuar nga Tansu Çiller dhe Necmettin Erbakan.
Ishte një proces që kërkonte angazhim të jashtëzakonshëm dhe argumentim të fortë mbi rrezikun real që i kanosej Shqipërisë nën pretekstin e të ashtuquajturit “Vorio Epir”.

Në këtë kuadër, në pozicionin e Kryekonsullit shqiptar në Stamboll, së bashku me ambasadorin shqiptar në Ankara, z. Skënder Shkupi, dhe përfaqësuesin e Kosovës në Stamboll, z. Enver Tali, i kërkuam takim dhe arritëm të takonim njërin nga bashkëpunëtorët më të afërt të Tansu Çillerit në atë kohë, zëvendëskryeministre dhe ministre e Jashtme e Turqisë. Rezultati i këtij angazhimi ishte deklarata zyrtare e Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë Turke për mbrojtjen e territorit të shtetit shqiptar në rast të një ndërhyrjeje nga ana e forcave greke në jug të vendit.

Ishte një moment lehtësimi për mbarë shqiptarët, por edhe një ndjenjë krenarie për atë që arritëm të realizonim në një kohë jashtëzakonisht të rrezikshme. Qëndrimi i shprehur publikisht nga Shtabi i Përgjithshëm i Ushtrisë Turke fill pas atij takimi, në mars të vitit 1997 kontribuoi ndjeshëm në ruajtjen e ekuilibrave dhe në shmangien e një përshkallëzimi të rrezikshëm rajonal. Po ashtu, kjo përbënte një arritje diplomatike në dukje të

thjeshtë, por me rëndësi të madhe historike. Manovrat greke për marrjen e jugut të Shqipërisë, që në atë çast, u shuan. Ky ishte një nga ato çaste kur durimi diplomatik nuk është pasivitet, por formë e përgjegjshme veprimi. Jo heroizëm personal, por përpjekje e bashkëpunim në heshtje për të mbrojtur interesat jetike të vendit përmes mjeteve që vetëm diplomacia di t'i përdorë.

2.3 Kur përballeni me një bisedë të vështirë diplomatike, çfarë dëgjoni më shumë: fjalët që thuhen apo ato që nuk thuhen?

Mal Berisha: Në diplomaci, kam mësuar të "dëgjoj" po aq atë që nuk thuhet sa edhe atë që artikulohet. Heshtjen e kam ushtruar si virtyt të urtësisë, deri në kufirin e qartë kur ajo pushon së shërbyeri dialogut dhe fillon të dëmtojë misionin që diplomati ka për detyrë të kryejë.
Një shembull domethënës për mua ishte një takim diplomatik dhe akademik në Universitetin e Oksfordit, ku Ministri i Jashtëm grek i asaj kohe, Nikos Kotzias, artikuloi një sërë akuzash ndaj Shqipërisë. Në atë rrethanë, heshtja nuk do të kishte qenë maturi, por dorëzim, madje

tradhëti. Kur ai pretendoi se komuniteti çam në Shqipëri përfaqësonte, sipas tij, një vazhdimësi brezash të bashkëpunëtorëve nazistë të larguar nga Greqia dhe të përfshirë në politikën shqiptare, e ndjeva të domosdoshme të reagoja qartë dhe pa ekuivok.
Përgjigjja ime ishte e drejtpërdrejtë: *Shqipëria nuk ka pasur kurrë parti naziste, ndërsa në Parlamentin Grek ekzistonte një formacion i njohur publikisht si "Agimi i Artë", me 17 deputetë, i cili përfaqësonte pikërisht një strukturë neonaziste.* Përballë këtyre fakteve, ministri grek u detyrua të tërhiqej nga akuzat e tij përpara audiencës.
Ky ishte një nga ato momente kur diplomacia kërkon jo heshtje, por fjalën e matur dhe të saktë, të thënë në kohën dhe mënyrën e duhur.

2.4 PYETJE SHTESË PËR TË NDIHMUAR INTERVISTËN (MB)

A ka pasur një çast në karrierën tuaj kur vigjilenca diplomatike ka rezultuar vendimtare për të parandaluar një zhvillim të rrezikshëm?

Mal Berisha: Po. Ishte mesi i dhjetorit të vitit 2011. Rusia po i dorëzonte Serbisë presidencën e radhës së BSEC-ut, një organizatë e themeluar në verën e vitit 1992, me rol të rëndësishëm në bashkëpunimin rajonal. Takimi zhvillohej në Moskë, në një klimë politike veçanërisht të ndjeshme për Ballkanin dhe sidomos për Kosovën.

Pikërisht në ato ditë të takimit, mora një njoftim tepër konfidencial nga përfaqësuesi ynë në zyrën qendrore të BSEC-ut në Stamboll, sipas të cilit një konvoj prej 18 kamionësh, i paraqitur si "ndihmë humanitare", por i mbushur me armatim për rebelët, ishte nisur me destinacion për tek serbët e Mitrovicës së Veriut.
Kamionët mbanin logon "Humanitarian Aid granted by BSEC". Në dijeni të plotë për këtë veprim ishin vetëm tre shtete: Rusia, Greqia dhe Serbia, të cilat po vepronin në mënyrë të koordinuar brenda strukturave të organizatës, duke anashkaluar nëntë shtetet e tjera anëtare dhe duke shkelur protokollet e nënshkruara, në një situatë ku Hungaria dhe Serbia nuk ishin palë nënshkruese të tyre.

Në takim mora fjalën dhe e ngrita çështjen drejtpërdrejt, duke denoncuar shkeljen flagrante të rregullave të BSEC-ut dhe përdorimin e organizatës si mbulesë për një veprim të njëanshëm, me pasoja potencialisht katastrofike për rajonin. Debati që pasoi ishte i hapur dhe i fortë, mes delegacionit shqiptar, të mbështetur nga delegacionet e Turqisë dhe Bullgarisë, përballë atyre rus, serb dhe grek.
Si rezultat i kësaj ndërhyrjeje, autorizimi u tërhoq dhe karvani i ashtuquajtur “humanitar” nuk arriti kurrë në Mitrovicë. Zbulimi dhe ndalimi i këtij veprimi ishte jetik për Kosovën dhe për stabilitetin rajonal.

Kjo mbetet një dëshmi konkrete se diplomacia, kur ushtrohet me përgjegjësi, vigjilencë dhe guxim, mund të parandalojë veprime të rrezikshme pa zhurmë, por me efekt të drejtpërdrejtë dhe vendimtar.

3. MISIONET KULTURORE DHE ZËRI I NJË KOMBI TË VOGËL

Vendet e vogla shpesh gabimisht perceptohen si zëra të DOBET në korin e popujve. E megjithatë, kur një vend i vogël ka njerëz të mëdhenj, ai zë

jo vetëm shquhet, por shpesh shndërrohet në rezonancë të ndërgjegjes botërore. Ju keni qenë shpesh ajo rezonancë. Cili është çelësi i përçimit të një kulture të vogël në një skenë të madhe? Si e keni përkthyer “shqiptarinë” në gjuhën e botës?

Mal Berisha: Së pari, mendoj se përgatitja e thellë në planin historik, kulturor, gjuhësor dhe tradicional të një diplomati është një kërkesë ***sine qua non***. Kur ky nivel njohjeje dhe formimi është i pranishëm, krijohet jo vetëm mundësia, por edhe garancia që përfaqësimi të jetë dinjitoz.

Unë jam përpjekur ta përkthej shqiptarinë në gjuhën e botës përmes historisë sonë, kulturës dhe kontributit njerëzor, duke vënë në plan të parë vlerat që na lidhin me të tjerët si njerëz: qëndresën, mikpritjen, besën dhe respektin për tjetrin.
Në këtë mënyrë, shqiptaria nuk është paraqitur si një identitet që kërkon vëmendje, por si një kulturë që meriton respekt dhe dialog të barabartë në skenën e madhe botërore. Ky proces ka qenë rezultat i përpjekjeve të vazhdueshme dhe të qëndrueshme.

Në Turqi, javët e kulturës shqiptare në Stamboll, prezantimi i artistëve shqiptarë përpara audiencave vendase, koncertet në Qendrën Kulturore Atatürk, si dhe ekspozitat e ndërsjella të arteve figurative, kanë përbërë thelbin e punës sime në fushën e diplomacisë kulturore. Po aq e rëndësishme ka qenë edhe vënia në dukje e kontributit shqiptar në historinë e Perandorisë Osmane. Fakti që vetë himni kombëtar turk është vepër e poetit shqiptar Mehmet Akif Ersoy, roli historik i familjes së Köprülive, figura e Mehmet Ali Pashës së Kavallës, themeluesit të Egjiptit modern, si dhe respekti tradicional që shqiptarët kanë gëzuar në atë hapësirë historike.

Megjithatë, kjo qasje nuk mjaftonte gjithmonë, për sa kohë identiteti shqiptar rrezikonte të tretjej nën një lexim të përgjithësuar osman, ku shqiptarët perceptoheshin thjesht si “qytetarë të Perandorisë”, pa dallimin e nevojshëm të individualitetit të tyre kombëtar gjatë asaj periudhe të gjatë sundimi. Pikërisht këtu, detyra e diplomatit shqiptar ishte të ruante ekuilibrin mes vlerësimit të historisë së përbashkët dhe mbrojtjes së identitetit të veçantë kombëtar shqiptar.

Në Londër, si element të diplomacisë kulturore përdora teorinë e Soft Power, një term i formuluar nga filozofi i shquar amerikan Joseph Nye. Aty ku mundësitë ishin edhe më të mëdha, javët e artit dhe kulturës shqiptare, të titulluara *Notes on Albania*, me pjesëmarrjen e artistëve më të mëdhenj shqiptarë si Ermonela Jaho, Inva Mula, Marialea Cingo (pianiste), Alda Dizdari (violiniste), Sir Noel Malcolm me librat e tij kushtuar shqiptarëve *Agjentët Perandorakë*, Arlinda Morava, Bashkim Ahmeti (piktor), Mirush Kabashi (aktor), si dhe lektorë e muzikantë të shquar, e bënë këtë përpjekje shumë më të larmishme, më të pasur dhe më të bukur.

Giorgio Castriota SKANDERBEG
1405 – 1468
Atleta Christi
impavido Difensore
della Civiltá Occidentale
Montecilfone, 04. 08. 2013

3.1 Kur një komb i vogël flet, sipas jush, cili është elementi që e bën botën të ndalet e ta dëgjojë?

Mal Berisha: Kur një komb i vogël flet me të vërtetën e tij morale, bota ndalet dhe e dëgjon. Nuk është madhësia e territorit apo fuqia ekonomike që e bën një zë të dëgjohet, por drejtësia e kauzës dhe sinqeriteti me të cilin ajo përcillet.

Zbatimi i teorisë së *Soft Power* ka qenë një nga mjetet më efikase për njohjen dhe vlerësimin e traditës së mrekullueshme shqiptare përpara audiencave të caktuara. ***Besa shqiptare dhe mbrojtja që shqiptarët u kanë dhënë hebrenjve gjatë historisë së tyre, veçanërisht gjatë Holokaustit, përbëjnë një rast të veçantë dhe unik në gjithë Evropën.***

Historia e shqiptarëve e dëshmon këtë qartësisht. Mjafton të kujtojmë vendosjen e bustit të Skënderbeut në Londër, i cili dëshmon qëndresën e kombit tonë dhe u shndërrua në një simbol europian të mbrojtjes së lirisë dhe të qytetërimit perëndimor.

Po kështu, prezantimet dhe promovimet që unë kam realizuar në selinë e Ambasadës Amerikane në Londër, në Universitetin Harvard, në Akademinë Diplomatike të Vjenës, në Shkollën e Diplomacisë në Gjenevë, si dhe në shumë institucione të tjera akademike botërore, tregojnë se kur një komb flet me argument, kulturë dhe dinjitet, ai fiton respekt dhe vëmendje.

Bota ndalet për të dëgjuar kur një komb i vogël nuk kërkon mëshirë, por barazi; nuk ngre zërin për t'u ankuar, por për të dëshmuar vlerat që ka dhënë dhe vazhdon t'i japë njerëzimit. Pikërisht në këtë përputhje mes historisë, moralit dhe kulturës, zëri i kombit tonë të vogël shndërrohet në një zë të madh.

3.2 A keni pasur momente kur keni ndier se botës i mungonte një fjalor për të kuptuar shpirtin shqiptar, dhe ju është dashur ta krijonit atë?

Mal Berisha: Po. Një nga këto momente ka qenë gjatë një ligjërate që mbajta në *YIVO Institute of Jewish Research* në Manhattan, New York. Atje po shpjegoja *Besën* shqiptare, Kodin e

Mikpritjes, Kanunin e Lekë Dukagjinit, si dhe mënyrën se si shqiptarët i shpëtuan hebrenjtë, duke marrë mbi vete rreziqe të jashtëzakonshme.

Në një çast, një zonjë nga salla më pyeti:“Çfarë ju bëri ju, shqiptarëve, një popull i vogël dhe i vuajtur, që të na mbronit neve, kur pothuajse e gjithë Evropa na vrau, na persekutoi dhe na shfarosi?”
Në ato ditë kishte ndodhur një ngjarje tragjike në Boston. Një grua kishte rënë me makinë poshtë rrugës, në orët e para të mëngjesit. Ajo kishte shkuar të kërkonte ndihmë në shtëpinë e parë që kishte parë me dritë të ndezur. I zoti i shtëpisë, sapo e kishte parë në derë, kishte marrë armën dhe e kishte vrarë në pragun e shtëpisë së vet, duke e konsideruar si shkelëse e pasurisë së tij.
Kur u shpjegova se në Shqipëri, nëse nuk i hap derën dhe nuk strehon dikë që të troket, qoftë edhe armikun tënd, kjo konsiderohet një nga aktet më të pa moralshme në botën shqiptare, salla mbeti e shtangur.

3.3 Nëse do të mund t’i jepnit botës vetëm një imazh, një tingull apo një histori që e

përfaqëson më mirë botën shqiptare, cili do të ishte ai?

Mal Berisha: Do t'i jepja botës historinë e një njeriu që ngrihet nga hiri i së djeshmes, pa urrejtje, por me dinjitet. Ky është, për mua, imazhi më i pastër i shpirtit shqiptar. Të goditesh rëndë, por të mos thyhesh kurrë; të mbijetosh pa humbur njerëzillekun dhe të ecësh përpara me kokën lart.

Megjithatë, për të treguar lashtësinë e kombit tonë dhe kulturën epike shqiptare të rezistencës në rrjedhën e historisë, bëra një gjest jo fort të zakonshëm. Kur i paraqita letrat kredenciale përpara Madhërisë së Saj, Mbretëreshës Elizabeth II, i dhurova asaj një imitacion të lahutës shqiptare, të punuar në argjend. Ky gjest më dha mundësinë të zhvilloja një bisedë shumë interesante mbi epikën dhe mbijetesën e popullit shqiptar, të përkthyera në vargjet dhe tingujt e lahutës. E lahuta shqiptare tanimë është pjesë e UNESCO-s. Të ketë ndikuar vallë?! Këtë nuk e di!

4. Përballjet me historinë dhe trashëgimitë e saj

Keni hulumtuar, shkruar dhe dëshmuar mbi figura, ngjarje, momente të errëta dhe të ndritshme të historisë shqiptare. Por hulumtimi i historisë gjithnjë rrezikon ta plagosë shpirtin me të njëjtat plagë që kanë lënë gjeneratat e mëparshme. A ka pasur momente kur historia ju ka lënduar? Dhe si e shndërroni lëndimin në njohje, e njohjen në shërbim publik?

Mal Berisha: Po, historia lëndon. Sidomos kur ajo shkruhet me të vërteta të cunguara nga armiqtë. Unë e kam përdorur dhimbjen si nxitje për të kërkuar të vërtetën dhe për ta vënë atë në shërbim të shoqërisë, që të mos harrohet dhe të mos përsëritet kurrë më.
Për këtë arsye jam mbështetur në shkrimet e autorëve anglo-amerikanë si Edith Pierpont Stickney, Charles Telford Erickson, Herman Bernstein, Melville Chater, George Scriven, Aubrey Herbert, Kontesha Elizabeth Herbert, Owen Pearson, Oakley Hill, Richard Knolles, Benjamin Disraeli, Edward Lear, Lord Byron, Edith Durham, Robert Elsie, Edward Brown, Henry Holland, Charles Cochorel, si dhe shumë të tjerë. Mes tyre veçoj Charles Telford Erickson

dhe Sir Noel Malcolm, të cilëve u kam kushtuar libra dhe filma dokumentarë.

Të gjithë këta, dhe dhjetëra autorë të tjerë anglo-amerikanë, janë dëshmitarë të vuajtjeve të shqiptarëv, zëra që e panë, e kuptuan dhe e thanë të vërtetën për ne, në një kohë kur të tjerët heshtën. Këta autorë i kam studiuar me vëmendje, i kam përkthyer e i kam bërë të përdorshëm për audiencën shqiptare dhe, shpesh, edhe për atë të huaj. Materialet gjenden në faqen time **malberisha.com** dhe në arkivin tim në INTERNET ARCHIVE.

4.1 Kur jeni përballur me dokumente të historisë së errët, a ju është dukur ndonjëherë sikur historia po ju shikon përmes tyre?

Mal Berisha: Po. Shpesh më është dukur sikur nuk po lexoja unë historinë, por historia po më shikonte mua, duke kërkuar llogari, dëshmi dhe drejtësi. Dokumentet mbi Konferencën e fshehtë të Londrës dhe qëndrimin italian ndaj Shqipërisë në vitet 1915 dhe 1920, të gjetura në *Yale University Divinity Library* në Hartford, Connecticut, kanë qenë ndër dëshmitë më

tronditëse për mua. Në ato çaste e kupton se studiuesi nuk është thjesht lexues i arkivave, por bartës i një përgjegjësie morale për ta nxjerrë të vërtetën nga heshtja dhe për t'ia kthyer atë ndërgjegjes së shoqërisë.

4.2 Gjatë kërkimeve tuaja historike, cili ka qenë zbulimi që ju ka tronditur më shumë në plan njerëzor?

Mal Berisha: Po, ishte aq tronditës rrëfimi i botuar në gazetën *The Economist* të Londrës nga Charles Telford Erickson, ku një gazetare franceze, që shoqëronte ushtrinë serbe, lavdëronte barbarizmat e saj në Kosovë në shtypin francez. Një ditë, në mes të dimrit, gjatë njërit prej këtyre aksioneve në Ferizaj, ajo ra në duart e shqiptarëve, të cilët, në vend që ta vrisnin, e mbrojtën, e nxorën nga fronti i luftës dhe e përcollën të sigurt drejt Francës.
Në këto dokumente kuptova se historia jo vetëm dhunon, por edhe provon ndërgjegjen njerëzore, dhe se shqiptarët, edhe në errësirë, zgjodhën njerëzoren.

4.3 A mendoni se kombet, ashtu si njerëzit, duhet t'i pranojnë plagët që të mund të shërohen?

Mal Berisha: Po. Ashtu si njerëzit, edhe kombet shërohen vetëm kur pranojnë të vërtetën e plagëve të tyre. Mohimi nuk i shëron plagët; përkundrazi, i shndërron në gangrenë morale. Vetëm pranimi i së vërtetës i kthen ato në urtësi dhe përvojë historike.

Komunizmi ishte një nga ato momente dramatike të shkatërrimit të brendshëm dhe të çpopullimit shpirtëror të kombit. Sot, fatkeqësisht, po përballemi me një formë tjetër të të njëjtit fat: çpopullimin fizik. Ndryshojnë metodat, por burimi mbetet i njëjtë, i njëjti mentalitet, i njëjti rezervuar njerëzish që dikur prodhoi izolim dhe shtypje sot prodhon largim, dëshpërim dhe shterim kombëtar.

Njëra ishte eksterminim përmes frikës dhe izolimit; tjetra është eksterminim përmes varfërimit, humbjes së shpresës dhe largimit masiv. Të dyja janë plagë që kërkojnë të vërtetën si kusht të vetëm për shërim.

5. Letërsia si streha e diplomatëve

Njerëzit e diplomacisë shpesh e kërkojnë strehën e tyre te letërsia, te gjuha që nuk të tradhton, te vargu që të mban, te metafora që të çliron. Shkrimet tuaja, librat tuaj, janë pjesë e këtij universi të brendshëm intelektual që shpesh nuk shfaqet në skenën e protokollit zyrtar. A është letërsia vendi ku diplomatët shkojnë për të shpëtuar vetveten? Dhe ç'marrëdhënie intime keni ju me shkrimin?

Mal Berisha: Letërsia është streha ku diplomatët më në fund mund të heqin kostumin e protokollit dhe të shfaqin shpirtin e lirë. Diplomacia të detyron të flasësh me maturi ndërsa letërsia të lejon të flasësh me të vërtetën që sheh që e ndjen dhe që e fantazon.
Në shkrim, unë jo vetëm që gjej qetësinë time të brendshme, por edhe rikthej zëra që historia i ka "detyruar" që të heshtin. Është një mënyrë për të shpëtuar veten nga pesha e heshtjeve të detyruara dhe, njëkohësisht, për të shpëtuar kujtesën kolektive nga harresa.
Këtë e kam gjetur veçanërisht në letërsinë dokumentare, në kërkimin dhe zbulimin e të vërtetave për Shqipërinë në arkiva dhe institucione ndër më prestigjiozet në botë,

përfshirë *British Library*, *State Department Archives*, *New York Public Library, Yale Divinity School Library, YIVO Institute of Jewish History, Arkivin e Shtetit Shqiptar, Arkivin e Ministrisë së Punëve të Jashtme, si edhe National Geographic Magazine.* Aty, fjala nuk shërben për të fshehur, por për të zbuluar, jo për të zbukuruar realitetin, por për ta thënë atë ashtu siç ka qenë.
Në këtë kuptim, letërsia nuk është thjesht strehë për diplomatët, ajo është shprehja më e vlefshme e lirisë së tyre.

5.1 A shkruhet më shumë për të shpjeguar botën, apo për të shpëtuar një pjesë të vetes që nuk mund ta mbajmë brenda?

Mal Berisha: Mendoj se shkruajmë për të dyja njëkohësisht. Duke u përpjekur të shpjegojmë të vërtetën përpara botës, shpëtojmë diçka nga vetja; dhe duke shpëtuar diçka nga vetja, i japim botës mundësinë të na kuptojë më mirë.
Shkrimet e mia, edhe pse të ndërtuara me kujdes të madh gjuhësor dhe stilistik, nuk mund të kategorizohen si krijimtari letrare e dorës së parë në kuptimin klasik. Ato kanë më shumë natyrën e zbulimit, të nxjerrjes në dritë të vlerave më të bukura që mbart kombi ynë,

shpesh të artikuluara përmes zërave të huaj anglo-saksonë, me besueshmëri të lartë shkencore, historike dhe dokumentare.
Ky është vetëm një segment i ngushtë brenda një spektri shumë më të gjerë shkrimi, por një segment që e ndiej si detyrim moral: të ruaj, të përkthej dhe të përcjell një trashëgimi që rrezikon të humbasë, nëse nuk zbulohet, shkruhet dhe paraqitet me përpikëri dhe ndershmëri.

5.2 Librat tuaj përmbajnë edhe emocion, jo vetëm fakt. A keni hezituar ndonjëherë të shfaqni emocion në shkrim nga frika se mund të cenonte objektivitetin?

Mal Berisha: Po, kam hezituar. Diplomacia më ka mësuar ta mbaj emocionin nën kontroll dhe ta filtroj fjalën përmes arsyes. Por historia nuk është thjesht dhe vetëm një renditje datash, ngjarjesh dhe dokumentesh. Ajo është, mbi të gjitha, përvojë njerëzore: vuajtje, dashuri, suksese, humbje dhe shpresë. Nëse ia heq emocionin historisë, ia ke hequr njeriun.
Prandaj jam përpjekur gjithmonë të ruaj një ekuilibër të ndershëm duke bërë që faktet të flasin të parat, por zemra të mos heshtë. Ka

pasur raste kur përballja me dokumentet dhe rrëfimet ka qenë tronditëse deri në ngashërim.

Vdekja e djalit të Charles Telford Erickson në Elbasan, çmendja e bashkëshortes së tij nga dhimbja, internimi në Shpat të Elbasanit dhe më pas në Manastir janë episode që nuk mund të lexohen thjesht me syrin e historianit të ftohtë. Po aq tronditës është edhe amaneti i kolonel Aubrey Herbert në çastin e vdekjes, lënë nënës së tij, Konteshës Elizabeth Herbert: "Unë po vdes, por ty po të lë amanet Shqipërinë", fjalë që shkaktojnë emocion deri në lot.
Shkrimi paralajmërues i Herman Bernstein-it i vitit 1935, "Shqipëria, peng i Fuqive të Mëdha", botuar në *The New York Times* pasi ai kishte lënë detyrën, të trondit për vërtetësinë e asaj që parashikon pushtimin italian dhe që u realizua vetëm katër vjet më pas, kur ai kishte ndërruar jetë pak kohë pas botimit të atij artikulli.

Po aq prekës është edhe përkushtimi i Sir Noel Malcolm ndaj çështjes shqiptare dhe roli që luajti vepra e tij *"Kosova një histori e shkurtër"* në çlirimin e Kosovës, i cili ngjall emocion admirim të lartë ndaj tij.

Në ato çaste e kam kuptuar se emocioni, kur nuk e zëvendëson faktin por e shoqëron atë, nuk e cenon objektivitetin por jeton me të, nuk është i dëmshëm. Përkundrazi, e thellon të vërtetën dhe e bën historinë të jetojë jo vetëm në mendje, por edhe në ndërgjegjen njerëzore.

5.3 Nëse nuk do të ishit diplomat, a do të ishit shkrimtar me kohë të plotë?

Mal Berisha: Me shumë gjasë, Jo. Sepse për mua shkrimi nuk është profesion, por domosdoshmëri e brendshme. Diplomacia më dha mundësinë të hulumtoja aty ku të tjerët e kishin të vështire ose të pamundur. Letërsia më jep gjuhën për t'i rrëfyer ato. Por pa përvojën e punës që kam pasur gjatë gjithë jetës sime, nuk do të kisha mundur të shkruaja ato që kam shkruar, sado pak që të jenë.
Madje mendoj se krijimtaria e lirë, e shkëputur nga përvoja reale, e bën autorin klaustrofob dhe njeri të rehatit. Krejt ndryshe është kur mbaron një aktivitet diplomatik, ke zhvilluar një bisedë me një diplomat, ke dëgjuar prej tij, për shembull, se Richard Knolles ka shkruar librin prej 1200 faqesh, "*The Generall Historie of the Turkes"* në vitin 1603, dhe fap të lind një nevojë

e brendshme për ta gjetur atë vepër. Më pas harxhon muaj e vite duke hulumtuar, duke e shfletuar librin, duke seleksionuar pjesët që të duhen dhe duke e përkthyer e sjellë përpara lexuesit tënd një histori të madhe rreth Skënderbeut. Në fakt po të isha mbyllur i vetëm në guackën e krijuesit, nuk do të kisha dëgjuar ndonjëherë për atë libër Ky libër, mbi të cilin kam punuar disa vjet do botohet së shpejti.
Në një mënyrë ose në një tjetër, jam i bindur se do të kisha përfunduar gjithsesi me penë në dorë, sepse shkrimi nuk ishte një zgjedhje karriere, por një mënyrë për të kuptuar botën dhe për ta pasqyruar atë.

6. Figura anglo-amerikane dhe rikthimi i një historie të munguar

Puna juaj shumëvjeçare mbi figura si Charles Telford Erickson, Herman Bernstein, Carleton S. Coon, Benjamin Disraeli, Richard Knolles, Aubrey Herbert, *Anglo-Albanian Association*, Sir Noel Malcolm si president i sotëm i saj, dhe të tjerë, ka rikthyer në kujtesën kolektive një kapitull të lënë në hije të historisë sonë. Ky rilexim nuk ka qenë thjesht një akt akademik, por një akt ndriçimi kombëtar.
Çfarë ndjetë në çastin e parë kur zbuluat një dokument apo dëshmi që ndryshonte narrativën shqiptare për këto figura? Dhe çfarë lidhjeje thelbësore kishin ato me Presidentin Woodrow Wilson dhe me fatin e Shqipërisë?

Mal Berisha: Çdo herë që kam zbuluar një dokument të ri për Charles Telford Erickson, Herman Bernstein apo Carleton S. Coon, kam pasur ndjesinë se po hapej një dritare që ishte mbajtur qëllimisht e mbyllur. Emocioni i parë ka qenë gjithmonë i njëjtë: Tronditje, gëzim dhe një ndjenjë e fortë përgjegjësie. Kjo sepse sepse ata

ishin lënë me qëllim jashtë kujtesës sonë kombëtare.

Çensura komuniste e kishte ndaluar që këta emra të përmendeshin në çfarëdo lloj forme, ndonëse ata i kishin kushtuar jetën Shqipërisë. Këta nuk ishin thjesht studiues apo diplomatë të huaj. Ata ishin miq të vërtetë të Shqipërisë në momentet e saj më të errëta. Erickson e deshi Shqipërinë si atdhe të dytë, punoi për forcimin e miqësisë shqiptaro-amerikane, mori pjesë në Konferencën e Paqes në Paris më 1919 dhe në atë të San Franciskos më 1945, si edhe themeloi Institutin Shqiptaro-Amerikan të Bujqësisë në Golem të Kavajës.

Bernstein, si ambasador i Shteteve të Bashkuara në Tiranë, e mbrojti hapur çështjen shqiptare dhe denoncoi padrejtësitë ndaj saj. Carleton S. Coon, përmes studimeve antropologjike dhe veprës *The Mountains of Giants*, (libër të cilin e kam përkthyer e botuar në 2024) i dha botës një portret dinjitoz të shqiptarëve Gegë, në një kohë keqinterpretimesh dhe paragjykimesh.

Të tre kishin një lidhje të ngushta me Presidentin Woodrow Wilson. Ata ishin zëri i parimeve Wilsoniane që i thanë botës: “Shqipëria duhet të ekzistojë.” Wilson e mbrojti

Shqipërinë në Konferencën e Paqes në Paris, por ishin këta njerëz që ia çuan të vërtetën në tryezë. Ndjeva se ishte detyrë e brezit tonë t'i sillnim sërish në dritë. Sepse historia e tyre është edhe një pasqyrë e karakterit tonë si komb. Kur gjejmë dhe nderojmë miqtë tanë të vërtetë, Shqipëria ecën përpara . Aubrey Herbert hodhi themelet e *Anglo-Albanian Association* për të ndihmuar pavarësinë e Shqipërisë dhe mëkëmbjen e shtetit të ri shqiptar. Edith Durham, nga ana e saj, e bëri çështjen shqiptare të pranishme dhe të kuptueshme në sytë e botës anglishtfolëse, duke e kthyer atë në një kauzë morale dhe njerëzore të opinionit publik britanik.

6.1 Çfarë ishte ajo që ju tërhoqi fillimisht drejt figurave amerikane te lidhura edhe me Presdientin Wilsonit, kurioziteti intelektual apo një thirrje më e thellë shpirtërore?

Mal Berisha: Në fillim ishte thjesht një kuriozitet intelektual: Si ishte e mundur që figura të tilla amerikane, të lidhura drejtpërdrejt edhe me Presidentin Woodrow Wilson, kishin qenë kaq të rëndësishme për ekzistencën tonë

shtetërore dhe, megjithatë, të zhdukura nga historia jonë?
Por shumë shpejt ky kuriozitet u shndërrua në diçka krejt tjetër.
Ishte profesori amerikan John Freely, i cili jepte mësim në *Kolegjin Robert*, sot *Universiteti i Bosforit*, ai që më solli në zyrën time në Stamboll librin e Edith Pierpont Stickney me titull *Shqipëria e Jugut ose Epiri i Veriut në Çështjet Evropiane Ndërkombëtare, 1920–1923*. Ky punim ishte mbrojtur si doktoraturë në Universitetin Stanford, në Kaliforni.
Më pas, kur u njoha me dokumentet e tyre, me letrat drejtuar Uashingtonit dhe me përpjekjet e jashtëzakonshme që bënë për të mos e lënë Shqipërinë të fshihej nga harta, e kuptova se nuk kisha më të bëja thjesht me një temë studimore. Prandaj e përktheva dhe e botova.

Kisha përballë një borxh njohjeje dhe mirënjohjeje. Në një farë mënyre, ishte si një thirrje që vinte nga ndërgjegjja e kombit tonë: "Mos i lini në harresë ata që na shpëtuan."
Këta amerikanë e deshën Shqipërinë edhe në çaste kur shumë shqiptarë kishin humbur besimin te vetja. Prandaj rrugëtimi im drejt tyre nuk ishte më vetëm hulumtim historik, por një

akt misioni dhe falënderimi dhe një përpjekje për ta rivendosur të vërtetën në vendin që i takon. Ishte shteti shqiptar ai që më dha mundësinë të lëvizja, të kërkoja dhe të hulumtoja. Shpërblimi im i vetëm për këtë besim ishte detyrimi im moral për të shkruar dhe për të botuar. Dhe ja ku jemi.

6.2 A keni menduar se çfarë do të kishte ndodhur me Shqipërinë nëse Wilson nuk do të kishte ekzistuar?

Mal Berisha: Po, e kam menduar shpesh. Dhe përgjigjja është e thjeshtë, por e dhimbshme: Ndoshta Shqipëria nuk do të ishte ajo që është sot.
Në Konferencën e Paqes në Paris, më 1919, fuqitë e mëdha ishin gati ta copëtonin Shqipërinë mes fqinjëve. Në atë tryezë kishte vetëm një zë të fortë që tha "Jo", zëri i Presidentit Woodrow Wilson. Dokumentet që kam gjetur në Universitetin Yale dhe në arkivat e Departamentit të Shtetit Amerikan tregojnë qartë se ai nuk veproi për interesa strategjike, por nga një bindje e thellë morale se çdo komb, i madh apo i vogël, ka të drejtë të jetojë i lirë, sipas parimit të *vetëvendosjes së kombeve*, të

mishëruar në Katërmbëdhjetë Pikat e tij. Për këtë arsye, unë e quaj shpesh Woodrow Wilson-: *"Presidenti i një kombi që nuk na njihte aq shumë, por që na shpëtoi."*
Kontributi i tij nuk i përket vetëm historisë pasi është një nga themelet morale mbi të cilat u mbështet ekzistenca e shtetit shqiptar.

6.3 A mendoni se misioni juaj i lidhur me figurën e Wilsonit është një kapitull i mbyllur apo ende ka dokumente që presin të flasin?

Mal Berisha: Nuk e mbaj veten si një *"Wilsonolog".* Megjithatë, mendoj se ky mision nuk është aspak një kapitull i mbyllur. Përkundrazi, ende ka shumë dokumente të panjohura, letra të pashfletuara dhe gjurmë historike që presin të dalin në dritë.
Në arkivat amerikane, britanike dhe evropiane fshihen ende pjesë të rëndësishme të historisë sonë: vendime të marra në heshtje, takime të zhvilluara larg syve të botës dhe njerëz që punuan për Shqipërinë pa kërkuar asnjëherë mirënjohje.
Jam i bindur se zëri i Woodrow Wilson- për Shqipërinë ka ende kapituj për t'u rrëfyer. Sepse misioni im nuk është thjesht të kujtoj atë që ka

ndodhur, por të sigurohem që historia të mos heshtë më kurrë, sidomos kur bëhet fjalë për të drejtën e kombit tonë për të ekzistuar. Ky mision, sigurisht, nuk bie vetëm mbi mua, por mbi qindra shqiptarë dhe të huaj që studiojnë historinë tonë. Ndoshta unë jam më i vogli në atë listë.

7. Shërbimi publik si sakrificë e heshtur

Në shoqëritë tona, shpesh meritorët nuk ngrihen mbi zhurmën, dhe ata që kanë dhënë më shumë, kanë heshtur më shumë. Ju keni qenë pjesë e asaj profecie të heshtur që punon pa kërkuar duartrokitje. A keni menduar ndonjëherë se sakrifica publike ndonjëherë e mbart një vetmi të brendshme? Dhe si e keni përballuar këtë vetmi?

Mal Berisha: Po, shërbimi publik mbart një vetmi shumë të veçantë, vetminë e përgjegjësisë. Je gjithmonë mes njerëzve, por jo gjithmonë ata janë me ty, as ti me ta. Vendimet i merr vetë, pasojat i përballon vetë, ndërsa duartrokitjet, kur vijnë, shpesh i merr dikush tjetër. Është një barrë e heshtur, që nuk shihet nga jashtë, por që peshohet rëndë nga brenda.

Unë e kam përballuar këtë vetmi duke e kuptuar se nuk ka sakrificë të kotë kur ajo bëhet për atdheun.
Dhe në fund të çdo dite të vështirë, mjafton të jesh në paqe me ndërgjegjen dhe t'i thuash vetes:
"Kam bërë atë që duhej bërë."
Më kujtohet një rast, gjatë 100-vjetorit të marrëdhënieve shqiptaro-amerikane, në vitin 2012. Kisha përgatitur një ekspozitë me 22 postera, kushtuar biografive të 22 burrave më të rëndësishëm amerikanë që kishin pasur lidhje me Shqipërinë dhe shqiptarët. Ekspozita u paraqit pa autorësi, sepse autorësia e vërtetë ishte lidhja shpirtërore që më shtyu ta realizoja, jo egoja për të treguar vetveten.
Kjo është shoqëria më e mirë që mund të ketë një njeri në vetminë e tij.

7.1 A është e mundur që njeriu të shërbejë shumë pa humbur diçka nga vetja? Çfarë mendoni sot?

Mal Berisha: Çdo shërbim i vërtetë ka një kosto. Njeriu nuk mund të japë shumë pa lënë diçka të vetën pas dore: Kohën, qetësinë, ndonjë ëndërr personale.

Por sot mendoj kështu: Nëse ajo që ke dhënë është më e madhe se ajo që ke humbur, atëherë nuk ke humbur asgjë. Përkundrazi, ke fituar.

7.2 Si e balanconi misionin publik me jetën personale, kur të dyja kërkojnë kohë dhe prezencë?

Mal Berisha: Balanca nuk ka qenë kurrë e përsosur, dhe as nuk e kam pretenduar ndonjëherë si të tillë. Ka pasur periudha kur misioni publik ka marrë gjithçka, ndërsa jeta personale ka pritur në heshtje. Në këto momente, dashuria e familjes është bërë strehë dhe shtyllë. Ajo më ka mbajtur si njeri, ndërsa detyra më ka mbajtur në këmbë.
Përpiqem të bëj më të mirën e mundshme në të dyja, duke e pranuar me modesti se, ndonjëherë, është familja ajo që ka bërë sakrificën më të madhe.

7.3 Cili ka qenë çmimi emocional më i lartë që keni paguar në emër të shërbimit?

Mal Berisha: Çmimi emocional më i lartë ka qenë mungesa. Mos prania ime fizike në momente që nuk kthehen më. Në rritjen e fëmijëve, mungesa në ditët e gëzimeve familjare. Koha ikën dhe nuk kthehet më.
Ndaj, ndonëse jam i nderuar për gjithçka kam bërë për vendin tim, zemra ime e di se shërbimi publik gjithmonë e kërkon këtë çmim të heshtur, një çmim që nuk shihet, por që ndihet thellë.

Nëntë vitet e mia larg familjes, në Misionin e Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK), kanë qenë vite privacionesh të mëdha, që nga mungesa e përditshme e dashurisë së njerëzve të mi, bashkëshortes dhe fëmijëve, deri te vështirësitë e jetës bazike dhe rreziku për vetë jetën në Mitrovicë.

8. Qytetari global me rrënjë shqiptare

Të jetosh mes kulturash, të ndërveprosh mes disa botëve, të negociosh mes horizontesh, kjo është një gjuhë e dytë që diplomatët e zotërojnë pa e shkruar askund. Por rrënjët janë aty, fshehur nën çdo vendim, çdo nënshkrim, çdo

fjalë. Si i ka ruajtur Mal Berisha rrënjët e tij në udhëtimet e gjata të jetës? A ka pasur momente kur rrënja dhe horizonti janë ndeshur?

Mal Berisha: Rrënjët i kam ruajtur duke mos harruar kurrë se kush jam dhe nga vij, duke e mbajtur Shqipërinë gjithmonë me vete, në mendje dhe në zemër. Por, në çdo udhëtim, në çdo takim, kam mësuar se sa më shumë e njeh tjetrin, aq më fort e çmon vendin tënd.

8.1 Në udhëtimet dhe misionet tuaja, cilën pjesë të Shqipërisë keni ndier gjithmonë se mbani me vete, edhe kur nuk e mendoni?

Mal Berisha: E mbaj me vete dialektin Gegë, mikpritjen dhe krenarinë malësore. Janë tri gjëra që mendoj se më përfaqësojnë natyrshëm:
Shqipja gegnisht që më tregon origjinën;
Zemra e hapur për këdo që më drejtohet për çfarëdo lloj nevoje, edhe kur nuk kam asnjë lidhje me hallin e tij apo të saj;
dhe Bujaria, edhe në kushtet kur vetë nuk jam gjithmonë i rehatshëm nga ana materiale. Edhe kur jam larg, kam me vete një Shqipëri, një Kosovë, një Çamëri, një Preshevë e Bujanoc,

një Maqedoni Shqiptare, një shqiptari të tërë në Mal të Zi.

Me delegacionin shqiptar në Asamblenë e Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara, New York (shtator 2010).

8.2 A ka pasur ndonjë moment kur jeni ndier më shumë "njeri i botës" sesa "njeri i vendlindjes"?

Mal Berisha: Po, ka pasur.
Kur përfaqësoja Shqipërinë në tryeza ndërkombëtare dhe punoja për paqe, bashkëpunim dhe mirëkuptim mes kombeve, shpesh ndihesha pjesë e një bote më të gjerë se kufijtë e mi.
Por, edhe në ato çaste, kur isha "qytetar i botës", zemra më kujtonte se ky rol global i ka rrënjët te vendlindja dhe se është i përkohshëm. Nuk

mund të jem qytetar i botës pa qenë më së pari shqiptar.

8.3 Kur ktheheni në Shqipëri pas udhëtimeve të gjata, çfarë është gjëja e parë që e kërkon shpirti juaj?

Mal Berisha: Kur kthehem në Shqipëri, shpirti im kërkon gjërat më të thjeshta dhe njëkohësisht më të dashura, zërat e njerëzve të mi, aromën e tokës dhe atë ndjenjë të pashpjegueshme përkatësie. Sado larg të kem qenë, sapo prek Shqipërinë, e ndiej se kam mbërritur aty ku më pushojnë më rehatshëm trupi, mendja dhe zemra.

9. Trashëgimia

Në fund të çdo kapitulli të madh jetësor, lind pyetja e heshtur: çfarë mbetet? Çfarë i le botës, çfarë i le kombit, çfarë u le brezave? Nëse sot do të duhej të përkufizonit trashëgiminë tuaj në tri fjalë, cilat do të ishin ato? Dhe pse?

Mal Berisha: Nëse do të duhej ta përkufizoja trashëgiminë time vetëm me tri fjalë, do të zgjidhja:
Kujtesë – Dinjitet – Shërbim.
Kujtesë, sepse kam besuar gjithmonë se kombi ynë jeton aq sa kujton. Aq sa kam mundur, kam punuar që historia jonë të mos injorohet dhe as të harrohet për nevoja të përkohshme politike.
Dinjitet, sepse çdo veprim timin kam dashur ta mbështes te e vërteta dhe te nderi im, pa asnjë interes material. Nuk është e tepërt ta them se, nga i gjithë "korpusi" i punëve të mia, nuk kam përfituar kurrë as edhe një dollar të vetëm. Çdo gjë e kam bërë me mundësitë e mia dhe me mbështetjen e zonjës sime dhe djemve të mi.
Shërbim, sepse kjo ka qenë arsyeja dhe qëllimi që më ka shtyrë përpara në çdo etapë të jetës dhe punës sime.
Nëse këto tri vlera do të mbeteshin diku, do t'i kujtoheshin ndonjëherë dikujt në ndonjë shkrim, libër apo bisedë, ose në kujtimet e dikujt, atëherë do ta quaja veten me fat.

9.1 Kur mendoni për gjurmën që lë njeriu pas, çfarë mendoni se e bën atë të qëndrueshme përtej një brezi?

Mal Berisha: Mendoj se gjurma që mbetet përtej një brezi nuk është ajo që shohim, por ajo që ndiejmë. Ajo nuk matet me monumente, tituj apo poste, por me ndikimin që ke pasur në jetët e njerëzve.
Ajo që e bën një gjurmë të qëndrueshme është e vërteta që mbrojmë, e mira që bëjmë dhe shpresa që frymëzojmë..
Nëse një brez i ardhshëm thotë:
“Falë tij, mësuam diçka më shumë dhe më mirë se kush jemi”, atëherë “gjurma” është lënë dhe është e pavdekshme.

1991
FOTO RRELI©

9.2 A mendoni ndonjëherë se veprat tuaja do t'u flasin brezave ndryshe nga ç'ju flasin njerëzve sot?

Po, çdo vepër flet ndryshe për çdo brez. Prandaj kam arkivuar gjithçka që kam shkruar dhe që vlen të bëhet publike sot, me bindjen se nesër dikujt mund t'i duhet të kuptojë si janë trajtuar marrëdhëniet e shqiptarëve me botën anglo-amerikane në kohën tonë.
Ajo që sot duket histori, nesër bëhet mësim. Brezat që vijnë, të çliruar nga emocionet dhe konfliktet e sotme, do ta shohin më qartë thelbin: "Liria kushton, identiteti kërkon mbrojtje dhe e vërteta nuk vjetrohet kurrë."
Në këtë kuptim, shpresoj dhe besoj se ajo që kam lënë në këto platforma do t'u flasë më qartë atyre që vijnë pas nesh.

9.3 Nëse pas pesëdhjetë vitesh, një i ri shqiptar do të përballej me punën tuaj, cili do të ishte kuptimi që do të dëshironit të nxirrte për jetën dhe veprimin njerëzor?

Mal Berisha: Do të doja të kuptonte një të vërtetë të thjeshtë, por thelbësore: se ia vlen të jetosh përtej vetvetes.
Ia vlen të mbrosh të vërtetën, edhe kur ajo të kushton.
Ia vlen të mbash gjallë kujtesën, edhe kur të tjerët përpiqen ta fshijnë.
Ia vlen t'i shërbesh kombit tënd, edhe kur duket se askush s'e vëren.
Nëse një i ri, pas pesëdhjetë vitesh, do të thoshte: "Ky njeri nuk u pajtua me padrejtësinë, punoi për vendin e tij dhe besoi se Shqipëria meriton më shumë", atëherë çdo përpjekje do të kishte marrë kuptim.

10. Epilogu: Njeriu, koha dhe kuptimi i fundit

Njeriu e kalon jetën duke grumbulluar gjurmë, disa të dukshme, të tjera të padukshme; disa që i lë te njerëzit, të tjera që i mbeten vetëm shpirtit. Koha, ndërkaq, ecën si një lumë pa kthim, duke na mësuar se asgjë nuk është plotësisht e jona, veç asaj që i kemi falur botës. Në fund, çdo njeri mbetet përballë vetes, përballë pyetjes më të vështirë: ç'kuptim pati gjithçka? Ky është momenti ku njeriu nuk flet më si diplomat, as si shkrimtar, as si historian, por si qenie që ka

jetuar, ka dashur, ka gabuar, ka shpresuar. Në këtë frymë, po mbyllim me një kapitull që i drejtohet thelbit njerëzor të Mal Berishës. A mendoni se njeriu është ai që bën, apo ai që lë? Në mënyrë të sinqertë, çfarë keni dëshiruar që njerëzit të kuptojnë saktësisht nga veprimet tuaja?

Mal Berisha: Mendoj se njeriu është edhe ajo që bën, edhe ajo që lë pas. Por në fund, ajo që mbetet nuk janë veprimet në vetvete, por gjurma e tyre në ndërgjegjen e të tjerëve. Ajo që ke bërë mund të harrohet; ajo që ke lënë te njerëzit, te kujtesa dhe te e vërteta, jeton më gjatë se ti.
Unë kam dashur që njerëzit të kuptojnë një gjë të thjeshtë: se gjithçka që kam bërë nuk ka qenë për veten time, por për diçka më të madhe se unë. Kam dashur të kuptohet se Shqipëria nuk është një rastësi gjeografike, por një vend të cilit i detyrohemi deri në vdekje. Se historia jonë nuk është një barrë për t'u fshehur, por një pasuri për t'u bërë e njohur dhe për t'u mbrojtur. Se shërbimi nuk matet me përfitime, por me ndershmëri dhe efikasitet.

Nëse dikush, duke parë veprimet e mia, do të kuptonte se mund të jetosh me dinjitet pa bërë zhurmë, se mund të mbrosh të vërtetën pa urrejtje, se mund t'i shërbesh vendit tënd pa e përdorur atë për përfitime personale, aq më keq të pamerituara, atëherë do të ndihesha i qetë me veten time.

Në fund, nuk dua të më kujtojnë as si diplomat, as si shkrimtar, as si historian. Dua të më

kujtojnë si një njeri që nuk u pajtua me harresën, që nuk bëri tregti me të vërtetën dhe që besoi, deri në fund, se shqiptarët meritojnë të flitet për ta me zë të lartë dhe të mbrohen me ndërgjegje të pastër.

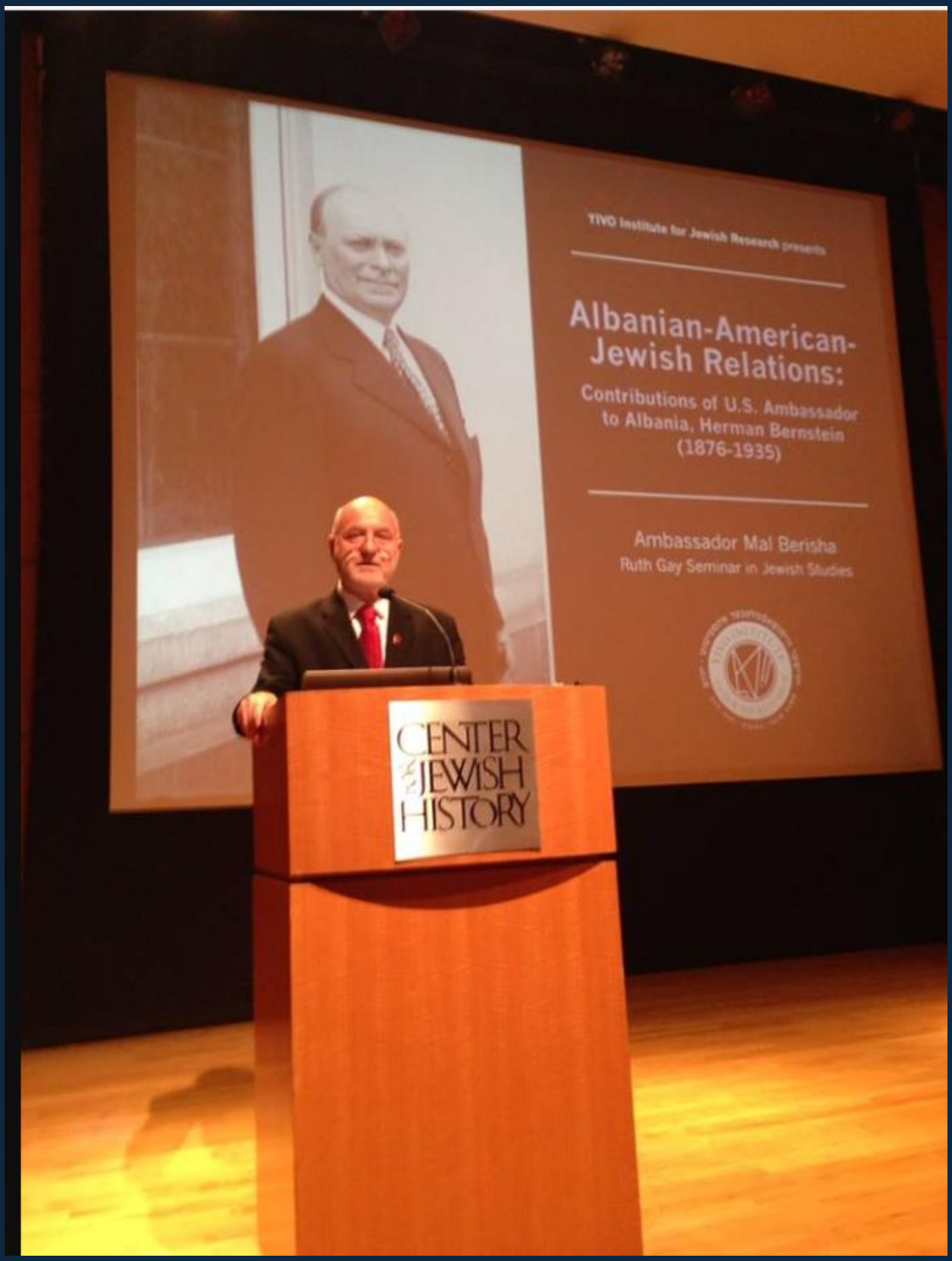
YIVO Institute for Jewish Research presents
Albanian-American-Jewish Relations:
Contributions of U.S. Ambassador to Albania, Herman Bernstein (1876-1935)
Ambassador Mal Berisha
Ruth Gay Seminar in Jewish Studies
CENTER FOR JEWISH HISTORY

10.1 Kur lexoni shënimet tuaj, qofshin ato nga notesi i rinisë, i kohëve të vështira, apo i periudhave të suksesit, çfarë zëri dëgjoni aty: një zë që kërkon udhë, apo një zë që kërkon kuptim?

Mal Berisha: Kur rikthehem te shënimet e mia, dëgjoj dy zëra që ecin paralelisht. Njëri është zëri që kërkon udhë, që pyet:
"Ku duhet të shkoj tani? Si t'i shërbej më mirë vendit tim? Çfarë mund të bëj më shumë?"
Tjetri është zëri që kërkon kuptim, dhe pyet:
"A ia vlejti? A po le një gjurmë që do të mbetet? A po mbetem besnik ndaj asaj që besoj?"
Në rini, zëri që kërkonte udhë ishte më i fortë, ishte një shtysw për t'ia dalë, për të provuar veten, për të mos humbur kohë. Sot, zëri i dytë është bërë më i thellë. Ai e kërkon kuptimin pas çdo hapi.
Por në secilën faqe të atyre shënimeve, një gjë mbetet e pandryshueshme: Dëshira për të bërë punë të mira. Ndoshta pikërisht aty takohen udha dhe kuptimi.

10.2 Nëse do të takonit veten tuaj 20 vjeç sot, çfarë këshille do t'i jepnit, jo si njeri që

ka bërë një karrierë të suksesshme, por si njeri që ka parë të dyja anët e jetës: dritën dhe errësirën?

CHARLES TELFORD ERICKSON
867 - 1966

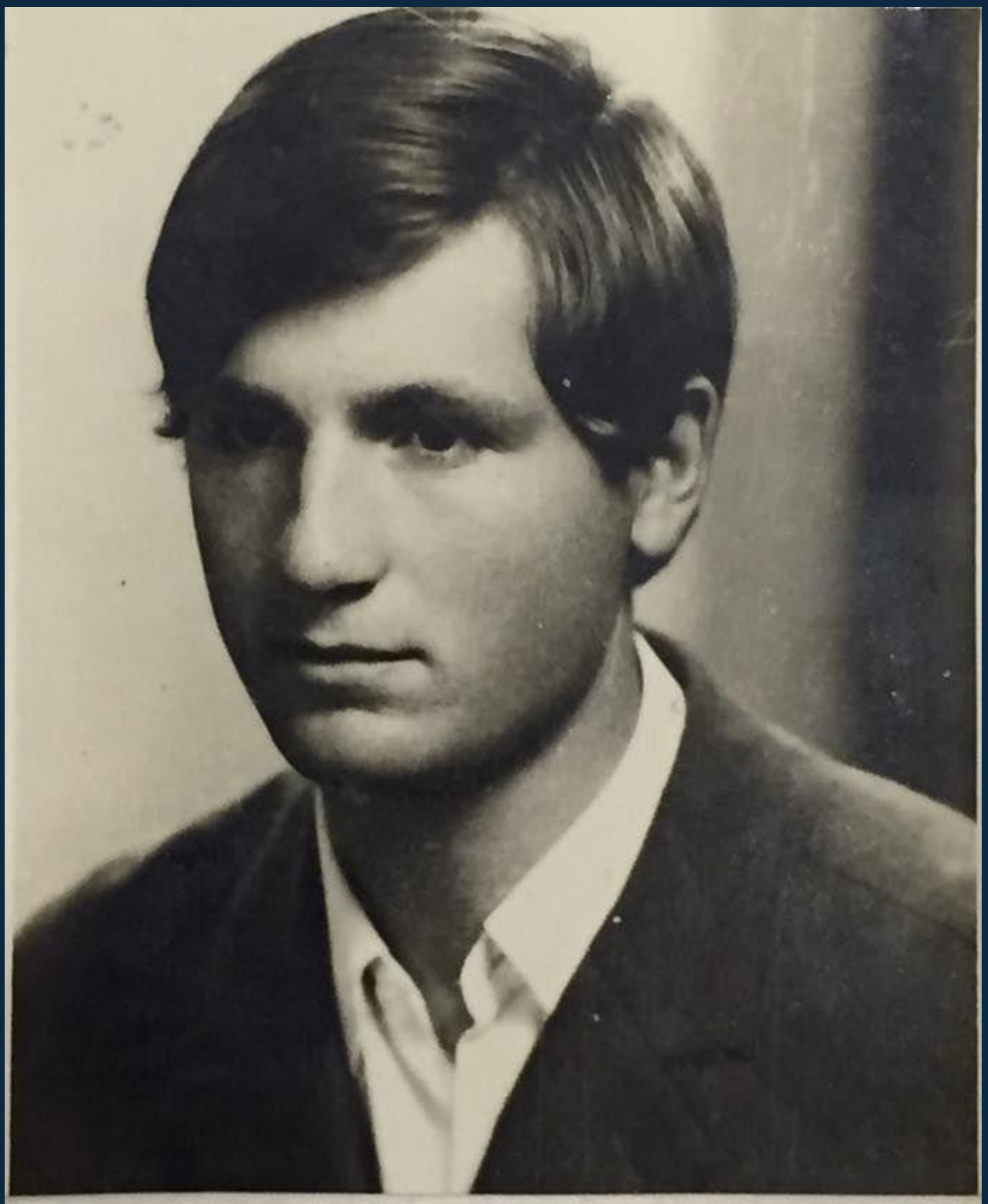

20- MAJ- 1972

Mal Berisha: Do t'i thosha vetes sime 20-vjeçare ato gjëra që realisht dhe ja kam thënë: Mos u tremb nga errësira; mposhte atë me dritë!
Lufto për t'i fituar betejat e jetës, por mos përdor çdo mjet për të fituar. Mos u gëzo para kohe; si fitorja, ashtu edhe humbja e sprovojnë karakterin e njeriut.
Jepi gjithmonë përparësi njeriut. Ki mëshirë. Vendose trimërinë përpara frikës.
Dhe, mbi të gjitha, mbaje besën ndaj vetes dhe shpirtin të pastër, larg mëkatit, edhe kur sheh se bota rreth teje po ndotet. Sepse një ditë, kur të kthesh kokën pas, drita që ke ruajtur brenda vetes do të jetë fitorja më e madhe që ke arritur.

1405 - 1468

10.3 Ka një moment në fund të ditës kur njeriu mbetet vetëm me heshtjen. Kur mbeteni vetëm me heshtjen tuaj, cilat janë tri gjërat që ndieni se ia kanë dhënë kuptimin më të mirë jetës suaj?

Mal Berisha:Në heshtjen time, aty ku njeriu nuk ka më nevojë të justifikohet, të shpjegojë apo të provojë asgjë, kuptimi i jetës më vjen gjithmonë nga tri gjëra themelore:
Së pari, sa kam bërë për njerëzit që kam dashur dhe që më kanë dashur, për familjen, miqtë dhe ata njerëz që më kanë qëndruar pranë, si në ditë të mira, ashtu edhe në ato të vështira.
Së dyti, si i kam shërbyer vendit tim: nëse çdo përpjekje, sado e vogël apo e madhe, i ka bërë nder atdheut dhe nëse i kam qëndruar besnik idealeve të mia.

Së treti, ajo që kam shkruar dhe kam dokumentuar, si fjala e thënë me ndershmëri sot, a mund të bëhet motiv i mbarë për dikë nesër, edhe kur unë të mos jem më. Në fund, njeriu nuk jeton vetëm për veten e vet,

por edhe për gjurmën e heshtur që lë te të tjerët në rrugën e tyre.

Dua që fëmijët, nipat, mbesat dhe brezat që vijnë të jenë kokëlartë për atë që unë kam bërë në jetë!

12. Perdja

Mal Berisha: Kur bie perdeja, mbetet vetëm e vërteta e brendshme e njeriut, pa tituj, pa poste, pa protokoll. Në atë çast, unë e di se çfarë dua të mbetet nga unë:

Ajo që kam dashur fort, pa kursim;
Ajo që kam punuar me ndërgjegje për vendin tim;
Ajo që kam shkruar për të mos u harruar ata që ishin lënë në harresë ose të ndaluar me qëllim nga politikat e ditës, në mëmyrë që të mos njiheshin nga brezat e mëpastajmë.
Perdeja në jetë nuk është fundi. Është thjesht një ndalesë, përpara se drita të ndizet në një botë tjetër.

12.1 Nëse do të duhej të linim për të nesërmen vetëm një fjali nga Mal Berisha, një fjali që mund ta mbajë një brez i tërë si një busull të vogël shpirtërore, cila do të ishte ajo?

EMBASSY OF THE REPUBLIC OF ALBANIA
33

MAL BERISHA: “BËHU I DOBISHËM PËR VENDIN TËND, SEPSE KËSHTU DO JESH I DOBISHËM EDHE PËR FAMILJEN DHE PËR SHOQËRINË.”